

2. Богданов В.В. Коммуниканты // Вестник Харьковского ун-та. № 339. – Х.: Высшая школа, 1989. – С. 7-10.
3. Богданов В.В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство // Язык, дискурс и личность: Межвуз. сб. науч. трудов. – Тверь: Тверской гос. ун-т, 1990. – С. 26-31.
4. Германов В.Г. Журналістське слово як засіб передачі внутрішнього стану людини // Стиль і текст.: Вип.2. – 2001. – С. 208-214.
5. Карасик В.И. Этнокультурные типы институционального дискурса // Этнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. /РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. Науч.-информ. Исслед., Отд. Языкознания; Редкол.: Трошина Н.Н. (отв. ред.) и др. – М., 2000. – 112 с. – С. 37-63.
6. Морошкіна Г.Ф. Маркери кооперативності у телевізійному інтерв'ю // Мовні і концептуальні картини світу.: Зб. наук. пр. – К.: Прай-М, 2002. – № 7. – С. 353-358.
7. Почепцов О.Г. Комунікативний статус як параметр мовленнєвої взаємодії // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 40-45.
8. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса /Под. ред. Т.Н. Ушаковой, Н.Д. Павловой. – СПб.: Алетейя, 2000. – 316 с.

Дудко І.В.

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ І СИНТАКСИЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЗНАЧЕНИХ ЗАЙМЕННИКІВ НА *ДЕ-* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Неозначені займенники з препозитивним формантом *де-* є виразниками референтної (специфікованої) неозначеності. Специфікована неозначеність репрезентована референтними іменними групами (такими, що індивідуалізують об'єкт) із фіксовано-неозначеними (власне-неозначеними) та напівнеозначеними (інтродуктивними) займенниками. Відмінність між ними полягає в тому, що власне-неозначені займенники характеризуються індивідуалізацією об'єкта лише його участю в описуваній ситуації, а інтродуктивні займенники – індивідуалізацією об'єкта мовцем незалежно від описуваної ситуації [6, 9].

За співвідношенням з іншими частинами мови серед напівнеозначених займенників на *де-* виділяють прикметникові (*деякий, декотрий*) та іменникові (*дехто, дещо*), аналізу яких присвячена пропонована стаття.

Займенник *деякий* має декілька значень: 1) “конкретно, точно не визначений; певний; якийсь”; 2) “незначний, невеликий”; 3) ужитий тільки в множині – “якась частина; окремі, поодинокі, не всі”; 4) (у множині) у значенні іменника – “якась частина людей або тварин; не всі”.

Займенник *деякий* I сполучається переважно з абстрактними іменниками. Зафіксовано найбільшу вживаність *деякий* I зі словом *час*. Тут *деякий* набуває додаткового відтінку значення “незначний, невеликий проміжок часу”.

Деякий I вживається фактично в усіх мовних стилях: На заклик Українського Товариства шкільної освіти в Києві відгукнулися ... учительські спілки, різні установи та окремі особи, відраховуючи *деякий* відсоток від свого місячного заробітку на підтримку рідної школи (Укр. культура); Конгрес Трудового Народу України Української Народньої Республіки оповіщає робітничий і селянський люд,

що він через військові події на Україні припиняє на деякий час свої засідання... (Іст. укр. Конст.); Деяке уявлення про цю поляризацію можуть дати й розрахунки, за якими за житловою субсидією вже звернулося близько 20 % сімей, а після планового “остаточного” підвищення цін за житлово-комунальні послуги за допомогою звернеться 80 % сімей (Укр. на межі тисячоліть); Входять в шатро. Через деякий час виходить розчарований і знесилений Творчедум; слідом за ним з погордливим самозадоволеним видом виходить Одноцвіта. Пауза (Чупр.).

Займенники на *де-* вказують на об’єкт, відомий мовцеві, але невідомий слухачеві. Проте мовець, виділяючи за допомогою займенника *деякий* 1 об’єкт, може навмисно не уточнювати його (не вважає потрібним уточнити, який саме), має намір замовчати те, що йому відомо про об’єкт. Таке замовчування мотивується бажанням мовця приховати знання про об’єкт від співрозмовника або натякнути на важливість, значущість його, бажанням передчасно не “відкривати карти” (у подальшому контексті можлива конкретизація об’єкта) або ж скромністю чи боязкістю мовця. Подібне вживання займенника “кое-какой” (укр. *деякий*) О. В. Падучева назвала “змовницьким”, тобто таким, коли мовець, не називаючи об’єкт, розраховує на те, що слухач розуміє або здогадається, про кого або що йде мова [3, 213].

Уживання займенника *деякий* у згаданих вище ситуаціях не властиве науковому, офіційно-діловому мовленню та інформаційним жанрам публіцистики. Розмовне, художнє, публіцистичне мовлення (крім згаданих жанрів) характеризуються високою вживаністю займенника *деякий* у наведеному значенні. Наприклад: – Коран що? Звісно, коран у мене. Але це дрібниці в порівнянні з деякими іншими документами, з якими зараз мене запрошують товариші з Москви (Ле); Перший заступник голови Держкомітету Степан Павлюк заявив журналістам, що “деякі інформаційні потоки чинять дискомфорт у нашому інформпросторі” (Хрещатик).

Особливого звучання набуває займенник *деякий* у заголовках (підзаголовках) публіцистичних статей. Таке вживання займенника *деякий* пояснюється бажанням автора публікації привернути увагу до поставленої проблеми, зацікавити, заінтригувати читача. Крім значення “конкретно, точно не визначений” (“мовець вважає непотрібним уточнити, який саме”) займенник *деякий* водночас може реалізувати значення “частковості” або “неповноти охоплення”. Наприклад: Соціальна структура і деякі сакраментальні питання українського життя (Укр. на межі тисячоліть); Пізнаймо його глибинно. Деякі думки до 100-річчя від дня народження і 60-річчя від дня трагічної смерті Миколи Хвильового (Костюк).

Займенник *деякий* часто виступає евфемізмом (евфемістичним засобом мовлення), вживаючись для “непрямого, прихованого, зокрема пом’якшеного, ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої їх назви” [4, 154]. Використання *деякий* у таких випадках мотивується прагненням уникнути небажаної назви предмета (особи, явища тощо) шляхом заміни її нейтральним, “позитивним” або “негативним” еквівалентом. Однією з виразних функцій займенника *деякий* як евфемізму є, зокрема, криптологічно-маскувальна – наприклад, з дипломатичних

міркувань характерне вживання *деякий* у виразі “до інциденту причетні представники (певні кола, *деякі* особи) однієї сусідньої держави” [4, 155]. Порівняти також: – Голодний степ – це надто виразне явище соціалізму в нашій країні, це отрута для капіталістичних зазіхань *деяких* наших сусідів, вагітних концесійними та колоніальними прагненнями, це наша доконечна перемога на Сході! (Ле); *Деякі* надто темпераментні політики пророкували неминучі зіткнення УВКР зі Світовим Конгресом Вільних Українців (Драч).

Займенник *деякий* 2 сполучається з іменниками, у значеннєвій структурі яких наявна сема ступеня вияву позначеного відповідним іменником. Сферою реалізації наведених значень є публіцистичне, наукове та художнє і розмовне мовлення. Наприклад: Але твір Іларіона – це не пряме наслідування якогось певного твору християнської грецької літератури (є *деяка* схожість з проповіддю Єфрема Сирина на свято Преображення) (Чиж.); Світлиця ... уряжена по-східному, але з *деяким* грецько-римським впливом (Л. Укр.).

Значення займенника *деякий* 3 є нейтральним і реалізується фактично в усіх функціональних різновидах мови: У неділю на вигоні Дівчата гуляли, Жартували з парубками, *Деякі* – співали – Про досвітки-вечірниці Та як біла мати, Щоб з козаком не стояла (Шевч.); Учився я в цьому інституті теж погано. *Деякі* дисципліни я зовсім не вчив... (Довж.).

Займенник *деякий* при повторенні (переважно на початку речення), крім згаданого вище значення, набуває відтінку значення “один, другий...”. Наприклад: Це були тутьські семінаристи. Вони йшли до Києва. *Деякі* були послані на скарбові гроші в Київську духовну академію, *деякі* були прості семінаристи, що, скінчивши курс, йшли до Києва на прощу (Н.-Лев.); *Деякі* люди – немов ті блудні огні над болотом... *Деякі* люди – немов порохно те, що світиться ніччю... *Деякі* люди – немов отой кремінь, що іскри пускає... *Деякі* люди – мов грім, що стрясає всю землю в посадах... (Фр.).

Займенник *деякі* 4 при опущенні означуваного іменника прикметниковий субстантивується і вживається у значенні іменника – “якась частина людей або тварин; не всі; дехто”. Наприклад: У темнім лісі, за горами Зібравсь усякий звір: Вовки, лисиці з ховраками, Зайці дурні, шкідливий тхір, І ще там *деяких* чимало (Гл.); Але назагал, абсолютну більшість опанувало безсоння, тривожний неспокій, хвороблива експансивність і ... в *деяких* геть-чисто застрайкували шлунки (Багр.).

Займенник *декотрий* однозначний з *деякий* 3: – Сам бог нас тішить, – промовили *декотрі* надуті й легкодухі пани: вони й справді з сонних очей поїняли віри, що само небо пеклюється про панські шляхетські втіхи та забавки (Н.-Лев.); *Декотрі* свині кидаються прожогом в ворота, інші збиваються купами по кутках, інші крутяться на місці, мов замотиличені, в проході (Л. Укр.).

Вживаючись при повторенні переважно на початку речення, *декотрий* набуває відтінку значення “один, другий...”: *Декотрі* притихли, *декотрі* поглядали на Соломію сердито (Н.-Лев.).

При опущенні означуваного іменника займенник *декотрий* (*декотрі*) субстантивується і вживається у значенні “хто-небудь, конкретно не визначений” (“якась частина людей; не всі”): [Неофіт-раб] (Оглядає все зібрання, *декотрі* спускають очі в землю) (Л. Укр.); Перший підняв “за” аж дві руки і з того дня однаково голосує. *Декотрі* зовсім не підводили долоню, як Зінченків батько (Барка).

Займенник *дехто* має значення: 1) “деякі люди (є такі, які...), невелика група людей з числа інших”; 2) “хтось, кого не хочуть називати”.

Займенник *дехто 1* реалізується в розмовному та художньому стилі, публіцистичному, рідше – науковому стилі: *Дехто* так іще звечора волами посунув [на ярмарок] (Вишня); *Дехто* з присутніх усміхнувся (Ле); *Дехто* (А. Мейє, В. Георгієв) заперечують існування в давньоіндоевропейському консонантизмі задньоязикових палаталізованих звуків (Іст. грам. укр. мови).

Займенник *дехто 2* найчастіше використовується у випадках непрямой референції [див.: 1, 15], коли мовець удається до хитрощів та натяків на співрозмовника або на якихось осіб, відомих йому і співрозмовникові, прагне заінтригувати, тимчасово приховати, передчасно не розкривати інкогніто; або ж тоді, коли мовець хоче замовчати про самого себе, приховати себе “під маскою” 3-ої особи [2, 201]. Подібне евфемістичне вживання *дехто 2* властиве таким мовним різновидам, для яких актуальним є намір замовчати, приховати, натякнути на кого-небудь і які використовують мовну гру, тобто розмовному та художньому стилям, епістолярному, публіцистичному стилю, особливо газетно-публіцистичним жанрам (у яких *дехто 2* набуває додаткових відтінків несхвалення, обурення, негативного ставлення до осіб, позначених цим займенником). Наприклад: За останній час хворить тьотя [Антанта] стала....Умре, мабуть, тьотя... Але ще вона бадьориться... Налякує... *Дехто* ще слухає... (Вишня); Гостро стоїть проблема національного збереження українців у Словаччині. Причому також є очевидним, що про її штучне створення *дехто* подбав... (Драч); Нашу незалежність у глухий кут не загнати. Навіть якщо цього *декому* дуже хочеться (Карп.).

Повторюваний займенник *дехто* виявляє відтінок значення “один, другий (інший)...” або “одні, другі (інші)...”: Юрба так вся і сколихнулася, почувлі ті слова. *Дехто* зітхає, *дехто* охкає, хреститься, і всі повернулися в той бік, відкіля мусив іти Коваленко (Гр.); *Дехто* щастям своїм платив. *Дехто* платив сумлінням. *Дехто* – золотом золотим. А *дехто* – вельми сумнівним (Костенко).

Займенник *дещо* вживається у значенні: 1) “деякі речі, небагато чого; що-небудь, щось”; 2) “що-небудь таке, чого не хочуть називати”; 3) у значенні прислівника – “те саме, що трохи”.

Дещо 1 уживається в розмовному та художньому стилях, публіцистичному та науковому (зокрема публіцистично-науковому підстилі): Коло дверей мисники з дорогим посудом: черлені миси й тарілки срібні, нюренберзькі позлотисті кубки, чарки та ще *дещо* (Гр.); Після роздачі в кухні *дещо* лишилося, і Ференц оголосив бункерові, щоб ішли з посудом на подвір’я: руський Гриша даватиме суп (Гончар); І протягом оповідання

бувають “загальні місця”, наприклад, опис країни, де відбувається дія, оцінка подій або відмова від оцінки, вибачення, що автор розповідає лише “*дещо*”, “небагато з багатого” матеріалу, що можна було б подати, і т. д. (Чиж.).

Дещо 2 виконує евфемістичну роль – замовчує, приховує, інтригує, натякає на важливості предмета мовлення для співрозмовників тощо і реалізується у розмовному та художньому мовленні, публіцистиці: Не простий був той пишний короленко, А *дещо* знав (Гр.); [Другий голос]: – Нічого. Сила за нами. ... Ми теж *дещо* знаємо (Хв.); – Я вам *дещо* поясню потім... не сьогодні! (Ле); *Дещо* про честь і гідність (Карп.).

Прислівникове значення “те саме, що трохи” виявляється у займенника *дещо* 3, який прилягає до дієслова, дієприкметника, прикметника, прислівника або рідко – іменника та реалізується у розмовному, художньому, публіцистичному та науковому стилях: ...Відповідь *дещо* спантеличила Репетюка, але він зміркував і стенив плечима... (Смолич); Проблеми, про які ми раніше, можливо, знали *дещо* відсторонено, тепер приступилися впритул, вимагаючи їх практичного і негайного розв’язання (Драч); Широке застосування потужних індукторів МОФС – протиепілептичних засобів бензоналу і фенобарбіталу – *дещо* обмежене у зв’язку з їх снодійним і седативним ефектами (Мед. хімія).

Щодо контекстуально-синтаксичних умов функціонування займенники на *де-* вживаються:

1. У розповідних реченнях із дієсловом-присудком у формі теперішнього, минулого та майбутнього часу: *Декотрі* мірошники вештаються по греблі (Н.-Лев.); [Щорс:] – Говорити з дезертирами, боягузами і зрадниками я не хочу. Я буду говорити тільки з *деякими* з вас (Довж.); *Дехто* з студентів встиг уже скинути сорочки. *Деякі* лінькуваті порозлягались на траві (Довж.).

2. У реченнях з модальними значеннями бажання, можливості, необхідності, обов’язковості, гіпотетичності тощо: – Можливо, інженер Синявін має на увазі скористатися *деякими* заощадженнями на дільницях (Ле); Я хотів би почути від вас хоч *деякі* новини; Необхідно розглянути *деякі* питання; Та від їх [друзів] мало що було [про листи]: декому не можна було, а *дехто*... Всяке було! (Гр.).

3. Займенники на *де-* не вживаються у спонукальних реченнях (тобто з дієслівними формами наказового способу) та в питальних реченнях: *Принеси *деякі* книжки! *Принеси мені *дещо*! *Дехто прийшов? *Ти принесла мені *деякі* книжки?, оскільки *де-* (пор. рос. відповідник “кое-”) “не несе для слухача інформації про окремий, актуальний адресат і в силу ознаки відомості мовцеві позначуваного не може брати участі у формуванні предмета питання” [5, 19].

Напівнеозначені займенники на *де-* в тексті можуть виконувати або не виконувати інтродуктивну функцію, тобто служити або не служити для наступної конкретизації об’єкта: 1) Я маю для тебе *деяку* інформацію. Ось послухай... – інтродуктивне вживання; 2) Мені треба перенести *деякі* речі – не інтродуктивне вживання.

Використана література:

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Радуга, 1982. – Вып. XIII: Логика и лингвистика (Проблемы референции) / Сост., ред. и вступ. ст. Н.Д. Арутюновой – С. 5-40.
2. Кузьмина С.М. Семантика и стилистика неопределённых местоимений // Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика / Отв. ред. Д.Н. Шмелёв. – М.: Наука, 1989. – С. 158-231.
3. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Отв. ред. В.А. Успенский. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
4. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.
5. Шелякин М.А. О семантике и употреблении неопределённых местоимений в русском языке // Семантика номинации и семиотика устной речи: Учён. зап. Тартуского гос. ун-та. – Тарту, 1978. – Вып. 442. – С. 3-22.
6. Шмелёв А.Д. Определённость-неопределённость в названиях лиц в русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Москов. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. – М., 1984. – 19 с.

Зозуля Н.В.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОЛЫБЕЛЬНЫХ ПЕСЕН

Колыбельная песня – первая языковая ступень к познанию ребенком окружающего мира, ее целью является ознакомление с названиями основных предметов, понятий, действий.

Характерной особенностью колыбельных является то, что лексический материал закладывается в хранилище памяти ребенка целыми тематическими и ассоциативными блоками (большими или меньшими по объему в зависимости от объема самой колыбельной), что способствует усвоению предложенной информации. В древнейших текстах о Сне, Дреме и Угомоне представлены следующие ассоциативно-семантические блоки, в центре которых понятие Сон: спать (усни, засни), метафорические варианты: сон тебя возьми, Сон ходит-ищет кого-то, качать, укладывать. Понятия сон, спать расширяются определителями крепко, сладко, что придает контексту положительную окрашенность. Закладываются основы ассоциативного логического мышления: сон связывается с головой, т.е. с разумом, с его отключением от активной деятельности (Дремок у Марины (Маши) в головах), с глазами как внешним показателем сна и бодрствования: глаза закрыты – человек спит (ты усни, глазок, ты усни, другой), вводятся основы образного мышления: засыпает не глазок, а человек. Данная группа текстов передает идею необходимости, полезности сна для человека вообще и ребенка в особенности.

В колыбельных песнях, представляющих образ “золотой колыбели” и трансформирующих идею значимости ребенка, а также пожелание ему счастливой судьбы (понятие “счастливая” в бедной крестьянской семье было синонимом “богатая”), репрезентируются несколько иные ассоциативно-семантические блоки: в